

Универзитет уметности у Београду,
Факултет ликовних уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura1755076R

УДК 14:929 Ниче Ф.

255.2:1

оригиналан научни рад

НИЧЕОВЕ МАСКЕ - ОГЛЕД О ПЕРСПЕКТИВИЗМУ

Сажетак: *Ничеово (Nietzsche) идентификовање са хеленским божанством Дионисом је најизразитији случај његовог маскирања. У овом огледу се постављају два основна питања: каква је функција тог маскирања, и шта се крије испод Ничеових маски. Одговор се тражи у карактеристикама Ничеовог генеалошко-перспективистичког поступка мишљења. Резултат овог поступка је динамичан и фрагментаран текст, који је игра скривања и показивања, игра која конституише своја правила, као и самог играча. Различите перспективе Ничеовог текста се не смирују у дијалектичкој синтези или у херменеутичком стапању хоризоната. Иза маски нема никаквог „правог лика”, али то не значи да су маске „лажне”.*

Кључне речи: *Фридрих Ниче, Дионис, маска, идентитет, текст, перспективизам*

Плодни смо само по цену да обилујемо супротностима.

Ниче, *Сумрак идола* (GD-V, 3)¹

Такозване „цедуљице из лудила” (*Wahnsinnzetteln*) Ниче је исписивао између 1. и 4. јануара 1889. и слао различитим адресатима – од блиских пријатеља до италијанског краља – непосредно по свом духовном слому у Торину крајем 1888. или почетком 1889. године. Анегдоту по којој се то догодило

1 Ничеова дела цитирам према издању eKGWB (*Digitale Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe*, ed. D’Iorio, P.), чији је текст, уз унете филолошке и штампарске корекције, идентичан стандардним издањима KGW и VKG, која су приредили Ђорђо Коли (Colli) и Мацино Монтинари (Montinari). Конкретна места означавам иницијалима наслова дела на немачком, и редним бројем поглавља, параграфа или афоризма. Сва цитирана места сам превео на српски језик.

на улици, пред призором коња којег је немилосрдно тукао кочијаш, забележио је Ерих Подах (Podach), и то тек 1930. године,² па је у питању вероватно мање сведочанство, а више накнадна стилизација Ничеовог живота. Много боље сведочанство пружају цедуљице из лудила; оне показују како расте тама око Ничеовог свесног сопства и како се све брже распарчава његов лични идентитет. Из те таме он више није изашао, нити су се фрагменти његове личности поново окупили у неко одрживо јединство.

Отприлике половина ових цедуљица потписана је именом „Дионис“, а остатак именом „Распети“ (*Der Gekreuzigte*). Као Дионис, Ниче је писао, између осталих, Катулу Мендезу (Mendes), Јакобу Буркхарту (Burckhardt), Паулу Дојсену (Deussen) и Ервину Родеу (Rohde), а као Распети – Аугусту Стриндбергу (Strindberg), Мети фон Залис (von Salis), Малвиди фон Мајзенбуг (von Meysenbug) и Краљу Умберту Првом. За садржај и атмосферу цедуљица из лудила карактеристична је она упућена 3. јануара 1889. године удовици композитора Рихарда Вагнера (Wagner) Козими, коју на другом месту Ниче назива „својом Аријадном“. У овом кратком запису живо се види кретање представа у манији величине, које се, међутим, окончава испрекиданим, више не тако сигурним, исказима, можда последњим траговима опирања Ничеовог Ја. Ту се види и чује вртлог лудила које ствара необичне и немогуће слике, али се, иза исфорсирано еуфоричних реченица, изгледа чује и вапај онога кога су те слике затвориле у доживотну тамницу. У запису стоји:

„Предрасуда је да сам ја човек. Али већ сам често живео међу људима и познајем све што људи могу да доживе, од најнижег до највишег. Међу Индијцима сам био Буда, у Грчкој Дионис – Александар и Цезар су моје инкарнације, једнако као што је песник Шекспира лорд Бејкон. Био сам још и Волтер и Наполеон, можда и Рихард Вагнер... Овог пута долазим као победнички Дионис који ће од земље направити светковину... Није да имам баш много времена... Небеса се радују што сам ту... А и на крсту сам висео...“ (BVN-1889, 1241).

Како се стављају маске

Очигледно је, и по садржају и по ритму ових реченица, да су патолошки ментални процеси узели маха. Али било би исувише једноставно када бисмо Ничеово идентификовање са Дионисом приписали само његовој болести. У питању је

2 Niemeyer, Ch. Nietzsches Leben, in: *Nietzsche Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, ed. Ottmann, H. (2011), Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler, p. 30.

много сложенији однос, који се тиче како Ничеовог живота, тако и његовог дела. Да између тог живота и тог дела постоји снажна веза, јача и пресуднија него код многих других мислилаца, теза је коју је међу првима изнела Лу Андреас-Саломе (Andreas-Salomé), од које је Ниче прижељкивао љубав, а добио, у најбољем случају, пријатељску приврженост. Она тражи мислиоца у његовим списима. Према њеном тумачењу, оно на шта треба да усмеримо поглед како бисмо се снашли у Ничеовим делима је човек, а не теоретичар.³ То не треба разумети као залагање за позитивистички биографски метод, већ као порицање дистанце између аутора и текста, као увид да се они узајамно омогућују и обликују.

Ниче се пред крај свесног живота (а поживеће још једанаест година у душевној тами) потписује као Дионис и као Распети (Христ). Њима је заједничко то што су богови који пате, умиру и васкрсавају, и који, на различите начине, афирмишу живот. Док Христ доноси љубав и обећава будуће спасење, Дионис кроз занос и опијеност јача садашње елементарне животне снаге. Ничеу је, не само због антихришћанске тенденције његовог мишљења, био ближи Дионисов начин, и име и симболика овог хеленског божанства провлаче се кроз читаво његово дело. Испрва, у *Рођењу трагедије из духа музике*, та симболика учествује у конструисању метафизичког, дуалистичког погледа на човекове духовне моћи и уметност; ту се још увек верује да диониски занос може, у виду хеленске трагичке драме, да се помири са аполонском визијом. У „Покушају самокритике”, додатом 1878. године у трећем издању овог списка (прво је изашло 1872), Ниче себе назива „Дионисовим учеником и посвећеником” (GT-Selbstkritik, 4); ову формулацију понавља 1886. у књизи *Са оне стране добра и зла* (JGB, 295). Диониско код Ничеа постепено добија значење погледа на свет, начела афирмације живота у сваком погледу и неспутаних стваралачких моћи. Последња фаза, у којој долази до идентификације, колико год носила несумњиво патолошке црте, има, према свему томе, и одлике радикалне доследности.

Класична филологија XIX века је Диониса посматрала као позног придошлицу у хеленски пантеон, не-олимпско божанство чији култ су Грци наводно преузели – по Родеу из Тракије, а по Виламовицу (Wilamowitz) из Мале Азије. Од половине прошлог века слика се преокренула, и сматра се да је постојбина овог божанства Крит, што изгледа да потврђују записи дешифровани са линеарног-Б писма на таблицама

3 Andreas-Salomé, L. (1894) *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, Wien: Carl Konegen, p. 42.

пронађеним како на острву (у Ханији), тако и на обали Пелопонеза (у Пилу). На таблицама, за које се процењује да су исписане око половине другог миленијума пре наше ере, налази се, уз Зевсово, и Дионисово име, чиме он улази у ред заправо најстаријих у тексту документованих богова код Грка. До данас је жива дискусија о Дионису и његовом односу према Аполону.⁴

Најмаркантнија компонента Дионисовог култа биле су оргијастичке поворке у којима је извртан уобичајени, рационално контролисани социјални поредак. Поворке су биле разуздане и насилне, опонашајући страдање божанства коме су биле посвећене. Учесници у ритуалу су се, најчешће под дејством вина или других опијата, мењали, постајали неко други, делали као други, за њих више нису важиле свакидашње норме на којима се заснивао живот заједнице. Од облика друштвеног понашања очуваних до данас, једино карневали садрже нешто од те атмосфере, али са ублаженом или сасвим ишчезлом компонентом насиља. Дионис је божанство трансформације, повезан не само са заносом и опијеношћу, него и са позориштем. Он се по правилу приказује са маском на лицу; у вези са тим указаћу на једну занимљиву етимолошку коинциденцију. Латинска реч за позоришну маску – *persona* – у многим савременим језицима означава *личност*. За нас је личност нешто супротно од маске, оно што се открива када се маске скину.

Код Ничеа, који Диониса види у светлу знања свог времена, као божанство које се такорећи колонизовало у грчке представе, он од почетка носи симболику *другости*, и отуда је сасвим логично што се повезује са праксама маскирања. Јер, носити маску значи нешто двојако: са једне стране прикрити свој идентитет (нпр. лопов који не жели да га препознају док послује), а са друге – приказати се као неко други (нпр. шаман који пред окупљеним племеном жели да се прикаже као тотемска животиња). У првом случају реч је о маскирању као скривању, а у другом о маскирању као претварању; и једно и друго су видови завођења, варања, понашања познатог не само човеку, него и многим другим живим бићима. Разуме се, могуће је да неки облик понашања укључи оба ова вида маскирања, као када се неко скрива тако што се претвара да је неко други (мимикрија).

4 Преглед дискусије у оквиру класичнофилолошких студија даје: Isler-Kerényi, C. (2007) *Dionysos in Archaic Greece*, Leiden: Brill, p. 235–254. О Дионису и његовом месту у религиозним схватањима старих Грка видети синтетички приказ у: Burkert, W. (2011) *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, (drugo izdanje), Stuttgart: W. Kohlhammer, pp. 249–257.

Маскирање мора да је већ на психолошкој равни било блиско Ничеу, који је себе разумевао као странца у ондашњој немачкој култури, као неког „несавременог“. То је вероватно једно од испољавања базичног осећања неприпадања, које је Ничеа мучило још од детињства, и које је покушавао да савлада састављајући у више наврата аутобиографске скице. Први састав те врсте пише већ 1858, када му је само 13 година. У том и каснијим аутобиографским текстовима из младости, тематски акценат је на идеји о само-васпитавању, коју ће касније Ниче активирати и у спису *Шопенхауер као васпитач* (SE, 2). Васпитати себе самог, то значи упустити се у свесно спровођено само-обликовање, што је процес како моралне, тако и естетске природе – то значи самом себи бити материјал за уметничко дело. Процес само-обликовања укључује стилизацију животних чињеница и њихових социјалних претпоставки која код Ничеа понекад мање описује а више пројектује (као примери овде се могу навести Ничеове изјаве о рано преминулом оцу и његовој болести, фантазије о племству и пољском пореклу породице итд.), као и склоност да се, из овог или оног разлога, што ће касније бити размотрено, у стицању идентитета као исхода само-васпитног процеса прибегне стављању маски и променама улога. „Зашто свет, који нас се нешто тиче, не би смео да буде фикција?“, пита се Ниче (JGB, 34).

Маска Диониса није једина Ничеова маска; Ниче је прави мајстор прерушавања. У списима свог „позитивистичког“ периода он навлачи маску „слободног духа“, а касније ће проговорити као Заратустра. Његова песничка дела носе наслове који упућују на праксу маскирања, говора у име другог: *Песме принца-одметника* и *Дионисови дитирамби*. Поред тих изричитих случајева у којима Ниче говори као неко други, маскирање вероватно смемо да препознамо и у спремности да прихвати играње различитих улога у односу према другим људима (за мајку и сестру њихов Фриц, за академску јавност господин професор Ниче, за круг присталица Вагнера најпре апостол а потом апостата вагнеризма итд.), као и у начину његовог писања, успостављању динамичног и фрагментарног текста који се одликује сталним променама перспективе, и отуда остаје вишесмислен, нестабилних и отворених значења.

Зашто се стављају маске

Ничеов познати став, који се често узима као сигнална ознака његовог мисаоног поступка, као и перспективистичког схватања сазнања и вредности, да не постоје чињенице, него само различите интерпретације, може да буде примењен

и на дела која је сам писао. И она су само интерпретације, дате из одређене перспективе. У дословном облику, формулација тог става је сачувана у пишчевој заоставштини (NF-1886, 7[60]), а на бројним другим местима у штампаним делима, преписци и белешкама налазе се њене варијације и парафразе. Карактеристична је реченица из *Генеалогije морала*: „Постоји само перспективистичко виђење, само перспективистичко 'сазнање'; и што више афеката пустимо да дођу до речи о некој ствари, што више очију, различитих очију, умето да управимо ка истој ствари, утолико ће бити потпунији наш 'појам' те ствари, наша 'објективност'” (GM III, 12). Не каже се да ће бити потпун, него „потпунији”, утолико што ће узети у обзир више различитих погледа, више перспектива. Ниче је око речи сазнање, појам и објективност доследно ставио знаке навода. Иако на први поглед тај став води у парадокс својствен сваком релативизму – који мора да тврди да је и његова истина релативна – заправо није противречно заступати мишљење да су све чињенице, односно оно што сматрамо чињеницама, само интерпретације. Оно што у том случају бива напуштено је уверење о постојању објективно утврдиве, не-перспективистичке истине. Саме интерпретације могу бити више или мање кохерентне, вероватне и оправдане, али не и истините или лажне.

Ниче на другом месту изричито указује на маску и облик маскирања као скривања: „Свака филозофија скрива неку филозофију, свако мишљење је скривиште, свака реч маска” (JGB, 289). Размотримо овај значајан, сигнални исказ, почевши од његовог краја. Речи нису ствари, већ замене за њих, њихове маске. Отуда је и писање увек маскирање, и то у облику претварања. Писањем се сугерише предмет, али и писац; ако постоји текст, мора постојати и његов аутор. Неки интерпретатори из овог односа извлаче далекосежне закључке – рецимо тај, да је Ничеа „створио” његов сопствени текст.⁵ У извесном, формалном смислу, то важи за сваки текст и сваког писца, али је у Ничеовом случају однос акутан.

Овом начину закључивања се не може доскочити питањем ко је Ниче када не пише, јер се то питање односи на претпостављено стање ствари које је или образовано претходним писањем и утолико већ решено, или претходи писању, па је ирелевантно. Али у истом афоризму (JGB, 289) налази се и следеће питање: „Не пишемо ли књиге управо зато да прикријемо оно што скривамо код себе?” – питање које

5 Nehamas, A. (1985) *Nietzsche: Life as Literature*, Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 8.

упозорава да Ничеа никада не смемо да схватимо дословно, не узимајући у обзир да уз оно изречено можда постоји и нешто неизречено, или чак неизрециво. Па тако и Ниче, та креатура сопствених текстова, мора да садржи у себи и лабиринте језичког, кроз које се у начелу, уз све тешкоће, може проћи, али и бездане које језик тек треба да премости. Исто тако, читалац Ничеовог текста мора да буде осетљив за његове стилско-реторичке финесе, које често носе додатна значења. У цитираном афоризму, тај задатак је поверен опозицијама, односно дихотомним паровима појмова, који су постављени тако да се узајамно наглашавају: мишљење/маска, површина/дубина, предњи план/позадина, темељ/понор...⁶

Ако је свако мишљење скровиште, онда то мора да важи и за Ничеово мишљење. Пред којом опасношћу он тражи скровиште? Каква је функција маски помоћу којих се скрива? Одговор на ово питање није једнозначан. Скровиште тражи онај ко се осећа угроженим, а скривајући се маскира онај ко не жели да обелодани свој идентитет. Код Ничеа су оба односа у игри.

У једном скорашњем тумачењу, изнето је мишљење да је реч о својеврсној социјалној мимикрији. Према тој сугестији, Ничеово маскирање можемо да разумемо као облик одбрамбеног понашања заснованог на конвенцијама које важе у датом друштву: „Маска представља баријеру између некога самог и других; она је инстинкт одстојања. Она може бити и форма обзира, респекта према онима који другачије мисле. Умилност, углађена уљудност, привидна нормалност и извештачена осредњост су непрозирна површина иза које усамљеник скрива своје јаде, али и експлозивни потенцијал својих мисли и њихове разорне перспективе.”⁷ Ниче је у свакодневном опхођењу са другима увек био углађен и уљудан, али само ретко је саопштавао другима своја најдубља осећања и најважније мисли. То не значи да је био неискрен, него да се из опрезности (а можда и „из сажалења и добротe”) устручавао да изложи своје биће. У таквом начину скривања имао је једног великог претходника – Гетеа (Goethe) – на чију се изјаву о „путовању *incognito*” и о потреби

6 Dellinger, J. (2012) Zwischen ‘Meinung’ und ‘Maske’. Überlegungen zum Umgang mit Nietzsches Techniken der Subversion, *Nietzscheforschung* Vol. 19, Nr. 1, p. 317.

7 Vivarelli, V. (1998) *Nietzsche und die Masken des freien Geistes. Montaigne, Pascal und Sterne*, Würzburg: Königshausen und Neumann, p. 15; упоредити прилог том тумачењу Ничеов афоризам из „Путника и његове сенке”: „медиокритет је најсрећнија маска коју може да носи надмоћни дух, јер она великој маси, што значи медиокритетима, не даје да мисле о маскирању: а он је ставља управо због њих, да их не би дражио, чак, не ретко, из сажалења и добротe” (МА II, WS-175).

да се пред људима приказује као незнатнији и нижег ранга него што заиста јесте, освртао више пута.⁸ Највероватније је том идејом био инспирисан и афоризам из другог дела *Људског, сувише људског*: „Људи дубоког ума се у саобраћању са другима показују као комедијанти: јер они се, да би били схваћени, увек прво морају претварати да су површни” (МА II, VM-232). Изузетни, стваралачки појединци угрожени су, према овом схватању, већ самом својом изузетношћу, тиме што се разликују од просечних и уобичајених људи, и да би доскочили стању угрожености, они прибегавају маскирању као комбинацији скривања и претварања, наизглед се утапајући у масу из које им долази претња.

Али за Ничеа заштита није једина функција маскирања у социјалном контексту. Уз њу, он поставља још једну, чини се потпуно супротну функцију. Наиме, маска, осим што помаже појединцу да се мимикријски утопи у масу, може да му помогне и да се издвоји из масе, да се од ње разликује.⁹ „Све што је дубоко воли маску [...] Сваком дубоком духу потребна је маска: и више од тога, око сваког дубоког духа расте маска”, стоји у једном Ничеовом фрагменту (JGB, 40). На другом месту, као да мисли о себи када говори о онима који се „скривају под капутом светла” (JGB, 44) – о онима који се завијају у јасноћу својих мисли. Носити маску је овде особина надареног појединца, то је оно што га истиче. Обичан човек из масе не носи маску, она му није потребна.

Не треба да нас чуди то што се у Ничеовим текстовима две назначене функције маскирања у социјалном контексту разилазе по својим интенцијама, односно што са једне стране упућују на мимикријску заштиту, а са друге на издвајање и разлику. Јер, код Ничеа не постоји никаква заокружена *теорија* маскирања, чак ни строга доследност у употреби термина „маска” и „маскирање”. Било би тешко одговорити чак и на најшире постављено питање о његовом односу према маскирању: да ли он у првом реду маскира или демаскира? Несумњиво је да чини и једно и друго, али шта је важније: то што на себе ставља различите маске и игра различите (стилизоване, дакле артистичке) улоге, или то што у својим генеалогско-перспективистичким списима усредсређеним на захтев за превредновањем свих вредности, раскринкава старе, у културну свест човечанства снажно усађене идеале?

8 Упоредити: Vivarelli, pp. 16–18.

9 Klass, T. N. Von Peitschen und Masken. Nietzsches Suche nach Strategien der Selbst-Anrührung, in: *Masken und Maskierungen*, ed. Schäfer, A. and Wimmer, M. (2000), Wiesbaden: Springer Fachmedia, pp. 266–267.

На ово питање не морамо да пружимо одговор у облику искључивог „или–или“; уместо тога, можемо покушати да раслојимо нивое на којима се код Ничеа појављују мотиви маске и маскирања, односно да разликујемо „теоријска поља стратегије само-маскирања“¹⁰ у његовим делима.

Тако долазимо до првог дела наведеног исказа, по коме „свака филозофија скрива неку филозофију“. У спису *Са оне стране добра и зла* тај исказ варира нешто раније изнет став да је „свака филозофија – филозофија предњег плана“ (JGB, 289). Када кажемо „предњи план“ (Vordergrund), ми одмах замишљамо и њему одговарајућу „позадину“ (Hintergrund), некад као темељ (Grund) предњег плана, а некад једноставно као његову другу страну. Лице и наличје. Повезивање тих идеја са критичком амбицијом просветитељског порекла је оно што покреће деловање такозване *херменеутике подозрења*¹¹ – праксе критичког мишљења које настоји да иза манифестованих уверења, ставова, вредности, па и читавих теорија, открије (демаскира) њихове скривене, *праве* мотиве. То је претпоставка поступања трију важних облика критике модерности, модерног друштва и модерне рационалности, оличених у делима Ничеа, Маркса (Marx) и Фројда (Freud). Сва тројица верују да, различитим средствима (генеалогским приступом, економском анализом, психоанализом), иза онога што се појављује откривају нешто скривено, што појава маскира. А како ниједан од њих није идеалиста, то скривено се за њих не указује као „суштина“ појаве, већ као нешто од ње основније, нешто положено дубоко у слојеве човековог бића над којима овај нема свесну контролу, његов мотивациони и енергетски извор са сопственом динамиком: воља за моћ, економски интерес, либидо. То *скривено* никада није неутрално, никада не може зарад „објективности“ да одустане од себе и од сопствене перспективе. По Ничеу, чак и екстремни духовноисторијски примери пригушивања свога Ја, у појавама аскетизма, у крајњој линији такође се свде на испољавање воље за моћ, само окренуте не ка спољашњим, већ унутрашњим односима.

10 Видети: Klass, стр. 256. и даље, где се разматрају знајнотеоријско, социјално-теоријско, и поље онтологије сопства.

11 Овај термин потиче од Пола Рикера (Ricoeur), који га је користио као опозицију „херменеутици поверења“, под којом је разумевао оне стратегије тумачења, које верују да могу да осветле и реконструишу смисао својих предмета, односно да остваре „стапање хоризоната“ са њим. Први облик „поверења“ наћи ћемо код Шлајермахера (Schleiermacher), а други код Гадамера (Gadamer).

Шта је испод маске

Говор о маскирању и пракса маскирања су уско повезани са говором и праксом демаскирања. Разлика између тројице заговорника стратегије разоткривања онога што маска скрива, јесте у томе што Маркс и Фројд верују да је могуће заузети позицију која освешћује однос између позадине и предњег плана наших вредности, и која је отуда способна да развласти онај *скривени* извор нашег мишљења и делања. Техника тог освешћивања за првог је револуција која ће изменити материјалне односе производње у модерном друштву, а за другог терапија, која ће изменити психичке односе унутар личности. Са друге стране, Ниче не дели њихово убеђење да је нека таква мета-позиција уопште могућа. У његовом мишљењу нема спасоносног телеолошког решења, нема дијалектичке „синтезе” нити „укидања противречности”, чак ни херменеутичког „стапања хоризоната”. Његова представа о здрављу укључује пуно испољавање животних потенцијала са свим пратећим противречностима и тешкоћама, болом и патњом, а не лечење и ублажавање тешкоћа. Он се не одриче свог перспективизма да би маштао о непротивречном рајском стању на крају човекове историје; штавише, склон је идеји да човека треба заменити новим човеком, његове вредности новим вредностима, а не само изменити их, ма колико радикалним, поправљањем постојећих личности и друштва.

Ничеов генеалогички мисаони поступак полази од актуелног феномена и иде ка његовом пореклу (што није исто што и утврђивање узрочно-последичних веза). Он настоји да разуме не само како се обликовала садашња констелација ствари и догађаја, него и зашто се обликовала баш тако. Тај поступак му не допушта пројекције у будућност; када такве пројекције ипак прави, оне се готово по правилу тичу персоналне равни, будућности његових књига и његове будуће славе. Оне најчешће изгледају наивне, патетичне и, познајемо ли његову „спољашњу” биографију – тужне.

Маскирање код Ничеа, према до сада изнетим запажањима, захвата епистемолошке, етичке и естетичке аспекте. Први се тичу перспективистичког сазнања чији идеал је мање истина, а више афирмација животних снага, што понекад успешније могу да постигну лаж и заборав. Етички аспекти односе се на праксе скривања и претварања у социјалном контексту, мотивисане потребама за заштитом, односно разликовањем. Трећи, естетички аспекти односе се на само-васпитавање, само-обликовање живота, на само-конституисање личности у тексту који пише, на маску коју

јој обликује текст. У сва три случаја, маска учествује у неком облику изражавања виталистичког схватања основних вредности, и сматра се не само неизбежном, већ и потребном.

Несагласности и противречности које се појављују у Ничеовом тексту као резултат примене генеалогско-перспективистичког поступка показују да се тај поступак не може уоквирити и имобилисати стабилном појмовном апаратуром традиционалне филозофије. Генеалогско „откриће“ извора није линеарно кретање, већ треба да покаже кривудава путева на којима се, често случајно, нехотице или чак као последица грешака, формирало данашње стање – нпр. порекло *vita contemplativa* у аскетском идеалу, а овога у страху од живота.¹² Такав поступак, који је сроднији тумачењу уметничких дела него појмовној анализи, даје као резултат комплексан и семантички веома богат текст, на чијим слојевима се изводи игра скривања и показивања, игра чија правила нису унапред задата, већ се конституишу док игра траје, зависно од активне перспективе текста. Пошто се она мења у складу са генеалогским кретањем ка пореклу (извору) појаве о којој је реч, и пошто истој процедури треба да буде подвргнута и ауторска перспектива, тражећи од аутора да буде критичан према генеалогским коренима сопствене активности,¹³ тј. да не апсолутизује сопствену перспективу, неминовно је напуштање стабилности структуре текста, као и стабилности ауторског идентитета.

Ничеов поступак изграђује текст који налаже ауторово маскирање, а маскирање опет подржава мисаони поступак. Проблеми су тако нашли свој метод, мисао свој стил, али шта је са аутором? Шта је испод свих Ничеових маски, иза свих његових текстова? Какав супстрат, која субјективност?

У досадашњим интерпретацијама Ничеове филозофије формулисано је неколико одговора на то питање. Лу Саломе мисли да „прави“ Ниче, ма колико несталан и противречан био, може да се такорећи ишчита из својих текстова и теорија, имамо ли само у виду „колико је Ниче те теорије подређивао стању своје душе, колико снажно је у њима одразио сопствено биће и како је коначно чак и основни закон живота извео из својих најдубљих потреба”.¹⁴ Тај начин закључивања пружа једну, а раније поменуто схватање да Ничеа ствара његов текст, другу крајњу могућност. Као крајњости, та два одговора умањују значај неких аспеката ситуације на коју

12 Упоредити: Gilmour, J. C. (1995) Genealogy, Interpretation, and Historical Masks, *Historical Reflections / Réflexions Historiques* Vol. 21, Nr. 3, p. 500.

13 Исто, стр. 495.

14 Andreas-Salomé, стр. 196–197.

се односе – први умањује значај артифицијелности, а други значај интенционалности Ничеовог писања/маскирања.

Негде између се налази одговор који ми изгледа најадекватнији, а заснован је на схватању о мозаичкој комплексности идентитета: иза неке маске, Ничеове или било чије, крије се следећа маска, и тако редом, са два могућа исхода. Или да се једном дође до последње маске, иза које је слепо, немушто и безоблично, неизрециво постојање, или да се маске нижу у бесконачност. Из перспективе наше моћи да сазнајемо и артикулишемо сазнања, оба исхода су у једном сагласна: нема ничега непроменљивог и трајног иза маски, оне саме себе носе, скривају и показују. Што не значи да су маске лажне. Као интерпретације резултата само-васпитања, оне могу бити више или мање кохерентне, вероватне и оправдане, али не и истините или лажне. Када је о Ничеовом тексту реч, у њему нема једне јединствене, свакој другој надређене перспективе, идеалног субјекта, филозофског Ја. Он не саопштава апсолутну, безусловну истину, али тиме није ни препуштен случају и самовољи. Он увек припада одређеном контексту, одређеној перспективи – или, боље, у множини: контекстима и перспективама писања и читања.

ЛИТЕРАТУРА:

- Nietzsche, F. *Digitale Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe*, herausgegeben von Paolo D'Iorio. URL: <http://www.nietzschesource.org/#eKGWB>
- Andreas-Salomé, L. (1894) *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, Wien: Carl Konegen.
- Burkert, W. (2011) *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, (drugo izdanje), Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Dellinger, J. (2012) Zwischen 'Meinung' und 'Maske'. Überlegungen zum Umgang mit Nietzsches Techniken der Subversion, *Nietzscheforschung* Vol. 19, Nr. 1, pp. 317–326.
- Gilmour, J. C. (1995) Genealogy, Interpretation, and Historical Masks, *Historical Reflections / Réflexions Historiques* Vol. 21, Nr. 3, pp. 493–514.
- Isler-Kerényi, C. (2007) *Dionysos in Archaic Greece*, Leiden: Brill.
- Klass, T. N. Von Peitschen und Masken. Nietzsches Suche nach Strategien der Selbst-Anrührung, in: *Masken und Maskierungen*, ed. Schäfer, A. and Wimmer, M. (2000), Wiesbaden: Springer Fachmedia, pp. 251–279.
- Nehamas, A. (1985) *Nietzsche: Life as Literature*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Niemeyer, Ch. Nietzsches Leben, in: *Nietzsche Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, ed. Ottmann, H. (2011), Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler, стр.

Vivarelli, V. (1998) *Nietzsche und die Masken des freien Geistes. Montaigne, Pascal und Sterne*, Würzburg: Königshausen und Neumann.

Saša Radojčić

University of Arts in Belgrade, Faculty of Fine Arts, Belgrade

NIETZSCHE'S MASKS – AN ESSAY ON PERSPECTIVISM

Abstract

Nietzsche's identification with the Hellenic deity Dionysus is the most obvious example of his masking. In this essay, two basic questions are examined: What is the function of this masking and what lies beneath Nietzsche's masks? The answer is sought in the characteristics of Nietzsche's genealogic and perspectivistic way of thinking. The result of this contemplation is a dynamic and fragmentary text, which is a game of hide and display, a game that creates its own rules as well as the players. Different perspectives of the Nietzsche's text do not find the end in the dialectical synthesis or hermeneutical "fusion of horizons". Behind the mask, there is no "real" character although it does not follow that the masks are therefore "false".

Key words: *Friedrich Nietzsche, Dionysus, mask, identity, text, perspectivism*

Сања Филиповић, *Фигуре 2*, уље на платну, 70x100 цм, 1998.